

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ'NİN TÜRK SİYASİ TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

*“The Place and Importance of The Declaration of 12th July in the
Turkish political history”*

Fehmi AKIN*

ÖZET

DP kurulduktan sonra bir süre iktidar partisinin hoşgörüsüyle karşılaşsa da, belediye seçimlerini boykot etmesi ve umulanın üzerinde bir örgütlenme başarısı göstermesi üzerine iktidar partisinin ona karşı tutumu giderek sertleşmiştir. Gerginliğin doruğa çıkması üzerine İnönü devreye girmiş ve iki parti arasında arabuluculuğa soyunmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü, tarihe “12 Temmuz Beyannamesi” olarak geçen bildiriyle muhalefetin de iktidar partisinin koşulları içinde çalışacağı güvencesini vermiş ve çok partili dizgenin süregelenliğini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, 12 Temmuz Beyannamesi.

ABSTRACT

Even though DP was tolerated initially, due to DP's boycott of municipality elections and its sudden success in organizing throughout Turkey, the stance of power became more and more harsh. As the tension reached its peak İnönü involved in and attempted to mediate between these two parties. The president İnönü gave the guarantee of providing opposition with the same circumstances of the party on power and so, enabled the continuity of multi-party system.

Key Words: The Democratic Party, The Republican People's Party, The Declaration of 12th July

GİRİŞ

Demokrat Parti (DP) 7 Ocak 1946'da kuruldu. 1946 Mayıs'ında yapılan belediye seçimlerini boykot etse de 21 Temmuz 1946'da yapılan erken genel seçimlere katılarak 66 milletvekili çıkardı. Kurulmasından tam bir yıl sonra birinci büyük kongresini yaptı. 7 Ocak 1946'dan 12 Temmuz 1947 Beyannamesine değin geçen bir buçuk yıllık süre DP ile iktidar partisi

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 03200 AFYONKARAHİSAR.

CHP arasında zaman zaman şiddetini artıran gerginliklere sahne oldu. Bu makalede önce 12 Temmuz'a giden süreç ele alınmış, sonra da beyannamenin sonuçları üzerinde durulmuştur.

12 Temmuz Beyannamesi

DP Birinci Büyük Kongresi ve hemen ardından yapılan Muhtar seçimlerinden kısa bir süre sonra iki parti arasında adım adım tırmanan gerginlik "Aldoğan Olayı"ndan sonra¹ zirveye ulaştı. İnönü, 6 Haziran'da, İngiltere'den yeni dönmüş olan Fuat Köprülü'yü telefonla arayarak kendisiyle görüşmek istediğini söyledi. İki saat süren görüşmede Köprülü, İngiltere izlenimlerini anlattı², sonra da Türkiye'deki iç politika konusuna girdi. Köprülü'nün en çok yakındığı konu, yöneticilerin baskısıdır. Köprülü ayrıca, halkı ayaklandırma gibi, ihtilale teşvik etme gibi konuların şiddetle aleyhinde olduğunu ekledi.

Bu arada, DP Ankara İl Başkanı Üzeyir Avunduk ve İşadamı Vehbi Koç'un iki parti arasında arabuluculuk girişiminde bulunduğu görülmektedir. İnönü, Avunduk ve Koç'la görüştüğünü, daha sonra da 7 Haziran'da Bayar'a randevu verdiğini anılarında anlatır³. Bayar, görüşme sırasında yine yöneticilerin baskısına değindi. Partisine mensup olanların dövüldüğünü, tehdit edildiğini, işlerinden çıkarıldığını anlattı. Muhtar seçimleri sırasında yaşanan olayları gündeme getirdi. 21 Temmuz seçimlerinden söz ederek yüzlerce milletvekilinin kendilerinden haksız olarak alındığını söyledi. İnönü'nün buna, bazı haksızlıkların olmuş olabileceği, ancak bunların Meclis'teki komisyonlarda görüşülüp karara bağlandığı biçiminde karşı çıktığı görülüyor. İnönü bir de Bayar'a "Meclis çoğunluğunu haklı olarak CHP'nin kazanmış olduğundan şüphemiz var mı?" sorusunu yöneltince Bayar'ın, zaten yeteri kadar aday göstermediklerini,

¹ DP Milletvekili Sadık Aldoğan, meclis kürsüsünden, o zaman yürürlükte olan sıkıyönetimin "mutlakiyet idaresine rahmet okutacak zalimane bir idare tarzı" olduğunu söyleyince meclis başkanlığı sözlerini geri almasını istedi. Aldoğan buna yanaşmayınca 15 gün süreyle meclisten çıkarma cezası aldı.

² 10 Mayıs 1947'de Meclis'ten bir delege heyeti, İngiltere'ye iyi niyet ziyaretinde bulundu. Heyette CHP'den H. C. Yalçın, N. Erim, N. Esat Sümer, Fuat Sirmen, Esat Uras ve Sait Odyak, DP'den ise, F. Köprülü ve Enis Akaygen yer alıyordu. *Ulus*, 11 Mayıs 1947. Yolculuk sırasında Erim'le Köprülü arasında sıcak bir diyalog kurulmuş ve partiler arasında daha ılımlı bir siyaset izlenmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Dönüşte İnönü, heyetin tamamını Çankaya'ya yemeğe çağırarak iki parti arasındaki buzların erimesine katkıda bulunmuştur. İsmet İNÖNÜ, *Defterler (1919-1973)*, Cilt 1, (Haz. Ahmet DEMİREL), Yapı Kredi Yay., 1. Baskı, İstanbul, Aralık 2001, s.456. Köprülü'nün Londra gezisinde N. Erim'le "can ciğer kuzu sarması" olması ve Londra'da verdiği demeçler Tahtakılıç ve arkadaşlarını rahatsız etmiştir. Cihad BABAN, *Politika Galerisi* (Büstler ve Portreler), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s.421.

³ İNÖNÜ, A.g.e., s.454.

dolayısıyla çoğunluğun CHP’de olacağını söylemesi anlamlıdır⁴. Bayar, aynı görüşmede, partisine hakim olduğunu, aşırıların hakkından gelecek güce sahip olduğunu belirtmiştir. Bayar bir de, ordunun politikaya karıştırılmasının tümüyle aleyhinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. İnönü, görüşmenin sonunda bir çıkar yol bulmaya çalışacağını ve görüşmelerin süreceğini söylüyor⁵. İnönü, Bayar’la görüşmesinin hemen ardından Peker’le bir araya geldi ve Bayar’ın “bundan sonra baskı yapılmayacağı” yolunda bir genelge çıkarılmasını arzu ettiğini hatırlattı. Peker’in ise buna yanaşmadığını ve kendisine, şimdilik görüşmelerin kesilmesinin daha doğru olacağını söylediğini aktarıyor İnönü⁶.

11 Haziran’da İnönü, Bayar’la yeniden bir araya geldi ve yakınma konularını hükümet kanadına ilettiğini söyledi. İnönü, ayrıca bundan sonraki görüşmenin iki tarafın da hazır bulunduğu bir biçimde yapılması önerisinde bulundu ve Bayar, bu öneriyi yerinde buldu. 14 Haziran’da bu doğrultuda taraflar bir araya geldi. Görüşmede iktidar kanadını Peker’le birlikte CHP Genel Başkan Yardımcısı Mümtaz Ökmen temsil ediyordu. Bayar ise yalnız gelmeyi yeğlemiştir⁷. Başta İnönü, iki tarafı da dinleyip bir çıkar yol bulmayı amaçladığını söyledi. Sonra Bayar söz aldı. Bayar, her zaman olduğu gibi en büyük sorunun yöneticilerin baskısı olduğundan dem vurdu. Yakındıkları konular hakkında iktidarın hiçbir işlem yapmadığını söyledi. Başbakan ise, bunun doğru olmadığını, şikayetlerin üzerine gidildiğini fakat yüzde 90’ının doğru çıkmadığını ifade etti. Ökmen de onu onayladı. Başbakan ayrıca, muhalefetin ihtilal metotlarından yakındı. “Üç aya, altı aya kadar iktidara geleceğiz. Nasıl geleceğiz, geldiğimiz zaman görürsünüz” gibi sözlerin başka anlamı olamayacağını söyledi. Bayar, bu iddiaları şiddetle reddetti ve söz konusu ihtilal iddialarına dayanak oluşturan olayların seçimlerin hemen

⁴ A.g.e., s.455.

⁵ A.g.e., s.455.

⁶ A.g.e., s.456. Her ne kadar Bayar ile Peker arasında ciddi anlaşmazlık noktaları görülüyorsa da Bayar anılarında Peker’i hayırla anıyor. Bayar anılarında, Peker’in hükümet üyeleri ve kurtuluş savaşına katılmış bazı yüksek rütbeli eski askerlerle birlikte bir toplantı yaptığını ve bu toplantıda DP’nin kapatılmasının gündeme geldiğini anlatır. Bakanlardan biri, Bayar ve Mareşal’in mahkemeye verilmesi koşuluyla DP’nin kapatılmasından yana olduğunu söylemiş. Peker ise bu öneriyi, DP’yi kuran insanların vatansever ve namuslu insanlar oldukları, onlardan memlekete bir kötülük gelmesine imkan olmadığı gerekçesini ileri sürerek karşı çıkmış. Bayar bunu aktardıktan sonra, siyasi mücadeleleri sırasında ve o günün koşulları içinde “Recep Peker’le demokrasi yapılamaz” dediği için pişman olduğunu belirterek Peker’in ruhandan af diliyor. Celal BAYAR, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der. İsmet Bozdağ), Birinci Basım, Baha Matbaası, İstanbul, (Tarihsiz), s.74-75.

⁷ İnönü, “Defterler”de, Bayar’ın gelirken yanında “Grup Başkan Vekili” sıfatıyla Köprülü’yü de getirmesini istediğini belirtiyor. Defterler, s.457. Ağaoğlu da bunu doğruluyor. Samet AĞAOĞLU, **Siyasi Günlük**, (Yay. Haz. Cemil KOÇAK), 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1993, s.78. Ancak anlaşılın Bayar orali olmamış.

ertesinde yaşanan “infial”lerden ibaret olduğunu vurguladı⁸. İnönü ise, iki tarafın da söylediklerinin önemli olduğunu altını çizerek yine de anlaşmaya engel bir durum görmediğini söyledi. İnönü, bu sırada Peker’e, Bayar’ı hoşnut etmek için ne yapılabileceğini sordu ise de Peker’den tatmin edici bir yanıt alamadı. Görüşmenin özeti şudur: Bayar, şikayet konularını sıralayarak, hükümetten, baskı yapılmayacağına ilişkin bir genelge yayınlamasını istemektedir. Peker ise, böyle bir genelgenin şimdiye dek baskı yapıldığı anlamı çıkarılabilecek bir itiraf gibi anlaşılmasından korkmaktadır. İki taraf arasındaki diyalog bu noktada tıkanma göstermektedir. İnönü ise, Bayar’ın bütün hırçınlığına ve Peker’in de bütün vurdumduymaz tavırlarına rağmen pes etmemekte ve iki taraf arasında ortak noktalar bulmaya çalışarak, sonuna kadar hakemlik tutumunu sürdüreceğinin işaretlerini vermektedir.

İnönü ile Bayar arasındaki dördüncü görüşme 17 Haziran tarihlidir. Bu görüşme Bayar’ın isteği üzerine yapılmıştır⁹. Bayar, görüşmeye daha önceki görüşmelerini arkadaşlarına anlattığını söyleyerek başlamış, partili arkadaşlarının oynadığı hakemlik rolünden dolayı İnönü’ye minnet ve şükranlarını sunduklarını belirtmiştir. Bayar, ardından baskı iddialarını ve hükümet tarafından kamuoyuna bir açıklamada bulunulması isteğinin arkasında durduklarını yinelemiştir. Ancak, Bayar, İnönü’nün, böyle bir açıklamanın soru-cevap biçiminde yapılması isteğine çekince koymuştur. Bayar bu endişesini şu şekilde belirtmiştir: “Kanun dışı hareket, ihtilal teşebbüsleri düşünmüyoruz demek bile gücüme gidiyor”¹⁰. İnönü’nün Bayar’a bu noktada hak verdiği anlaşılıyor. İnönü’nün “tatilde ne yapacaksınız?” sorusundan sonra “mitingler olacak mı?” diye de sorması, mitinglerin iktidarcı etkili bir yöntem olarak kabul edildiği biçiminde yorumlanabilir. Öte yandan muhalefet kanadında, Bayar’la İnönü arasında yapılan bu görüşmelerin DP’nin tabanında “muvazaa” şeklinde algılanmaması için bir çaba içine girildiği de görülmektedir. İnönü, Bayar’ın kendisini oyalanıyor olarak gördüğünü, bu yüzden de kendisini örgüte “yürüdüğümüz yolda devam edeceğiz” anlamında genelgeler göndermek zorunda hissettiğini belirtiyor¹¹.

İnönü’yle Bayar arasındaki beşinci görüşme 20 Haziran 1947’de bu kez İnönü’nün isteği üzerine gerçekleşmiştir. İnönü Bayar’a, konuştuklarını Peker’e aktardığını söyledi. Peker’in iki parti arasındaki ilişkilerden övgüyle söz ettiğini belirtti. Bayar ise buna, henüz fiili bir sonuca ulaşamadıkları biçiminde karşılık verdi. İnönü, geçmişteki olayların sürekli gündeme

⁸ İNÖNÜ, A.g.e., s.458-459.

⁹ A.g.e., s.460.

¹⁰ A.g.e., s.461. Haldun DERİN, **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken** (1933-1951), (Yay. Haz. Cemil Koçak), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, Ocak 1995, s.211.

¹¹ İNÖNÜ, A.g.e., s.461.

getirilmesinin yanlışlığından bahsetti. “Siz baskıdan şikayetçisiniz. Yani çalışma emniyeti istiyorsunuz. Hükümet sizin ihtilal metotları takip ettiğinizi ileri sürüyor. İlk işimiz, bu iki nokta üzerinde arada bir emniyet kurulmasıdır” dedi¹². İnönü, görüşmeler sürerken gösterdiği anlayış ve hoşgörünün, muhataplarında, yalnız kendilerini haklı görmek eğiliminin güçlenmesine neden olduğundan yakınmaktadır¹³. İnönü, Bayar’ın bir yandan kendisiyle görüşürken, bir yandan da örgütünün heyecanını gönderdiği genelgelerle ayakta tutma çabalarını yadırgadığını saklamamaktadır. İnönü, Bayar’la yaptığı görüşmelerin kamuoyunda yanlış yorumlara yol açmaması için bir tebliğ yayımlamıştır. İnönü, tebliğinde, Bayar’la memleket sorunları etrafında görüştiklerini, görüşmenin ardından Bayar’ın “Cumhurbaşkanından baskının kaldırılması için delaletlerini rica ettim. Herhalde hükümetle görüştüğümüzden sonra olacak, baskının kaldırılacağını hükümetin vadettiğini söylediler” dediğini, sonra da muhalefet liderinin Sivas’a hareket ettiğini belirtmiştir¹⁴. İnönü, H. Suphi Tanrıöver’i Bayar’la görüşmesi için görevlendirmiş, Tanrıöver de Bayar’la görüşmesini İnönü’ye aktarmıştır. Tanrıöver, Bayar’ın ardından Köprülü ile de bir görüşme yapmıştır. Görüşmede, İnönü’nün partiler arasındaki arabuluculuk tutumunun takdire şayan olduğu yinelenmiş. Köprülü, karşılarında CHP gibi bir partinin bulunmaması durumunda bir yıl bile dayanamayacaklarını söylemiş. Çünkü, DP’nin içinde “ihtiras adamları, muvazenesizler, kötü ruhlu ve hesapsız unsurlar” vardır¹⁵.

Bayar, bu arada, 27 Haziran’da Sivas’ta halka yönelik bir konuşma yaptı¹⁶. Bayar, her zaman yaptığı gibi, Sivas’taki konuşmasına da, Sivas’lıları överek başladı. Bayar’a göre, “Sivas ve Sivas’lılar, mazideki tarihi medeniyet eserleriyle birlikte Türk inkılabının temelini kendi şehirlerinde atılmış olmasıyla da haklı olarak öğünebilirler”. Bayar, yurttaşların siyasal görüşleri yüzünden baskılara uğramaması gerektiğini, DP iktidara geldiğinde bu ilkeyi içtenlikle uygulayacağını söyledi. Bayar, radyonun ve halkevlerinin yalnızca iktidar partisine hizmet ettiğinden yakındı ve eşit muamele istedi. Bayar’a göre, memleketin çıkarı DP Kongresinde alınan Hürriyet Misakı kararları gereğince Meclis’ten çekilmeyi gerektirirse bunda tereddüt edilmeyecektir. Suikast, hükümet darbesi gibi şeyler asla akıllarından geçmiş değildir. Bayar, son zamanlarda İnönü ve Peker’le yaptığı görüşmelere temas etti ve Peker’e, partinin kuruluşundan bu yana geçirilen aşamaları ve zorlukları anlattığını ve bunların çözümünü istediğini belirtti. Bayar’a göre Peker, DP’nin hükümetin

¹² İNÖNÜ, A.g.e., s.462.

¹³ DERİN, A.g.e., s.212.

¹⁴ İNÖNÜ, A.g.e., s.463.

¹⁵ A.g.e., s.464.

¹⁶ *Vatan*, 28 Haziran 1947.

düşmanlığına maruz kalmadığını düşünmektedir ve hükümetin DP'ye karşı tarafsız davrandığı kanısındadır¹⁷. Bayar, bir de her zaman olduğu gibi, devlet başkanı ile parti başkanının aynı kişide birleşmemesi gereği üzerinde durmuştur. Bayar'a göre Atatürk, Serbest Fırka zamanında "ben partilere karşı bitarafım. Reiscumhur olduğum müddetçe partinin reisliğini yapmayacağım. Bu vazifeyi bilfiil İsmet Paşa görecektir" anlamına gelen bir söz söylemiş ve böylelikle geçmişte hayırlı bir yol açmış. Bayar, aynı tutumu Atatürk'ün ardından da beklemektedir¹⁸.

İnönü, 5 Temmuz'da Bayar'la bir kez daha görüştü. Bu görüşmede, muhalefetin İnönü'den beklediği hakemlik müdahalesinin içeriği üzerinde duruldu. İnönü'nün düşündüğü formül, şimdiye kadarki durumun hikaye edilmesi ve güvenceleri de içeren dileklerin kağıda dökülmesidir¹⁹.

İnönü ile Bayar, 7 Temmuz günü bir kez daha görüştüler²⁰. Bu görüşmede kamuoyuna duyurulacak bildirin biçimlendiği anlaşılıyor. İnönü, tasarladığı bildiri metnini Bayar'a verdi²¹.

Bu arada Bayar ile Peker arasında karşılıklı demeç düellosu basına yansımaktadır. Peker, Bayar'ın Sivas konuşmasına sert bir şekilde karşılık verdi²². Bayar ise Peker'in bu açıklamasıyla, iç politikada memleket ve dünya şartlarının gereklerini yerine getirme yeteneğinden uzak olduğunu ortaya koyduğunu söyledi²³.

İnönü, Bayar'ı 10 Temmuz günü yeniden kabul etmiş, bu görüşmede "beyanname" üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. İnönü'den beyanname örneğini alan Bayar, DP Genel İdare Kurulunu toplantıya çağırdı. Bayar, toplantıda o güne dek yaptığı görüşmeleri anlattı ve bildiri örneğini okudu. Bu noktada DP önde gelenleri ikiye ayrıldı. Üyelerin bir bölümü bildiriye olumlu karşılarken, bir bölümü de karşı çıkıyordu. Partideki ılımlı kanat, bildirin DP'ye yönelik baskıyı ortadan kaldırması bakımından yararlı olacağını vurguluyorlardı. "Müfrit"ler ise, İnönü'nün devlet başkanlığı ile parti başkanlığından hiç birisini bırakmadan demokrasi oynamak istediğini iddia ediyor ve bildirin kabul edilmemesini, görüşmelerin kesilmesini istiyorlardı²⁴. Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç ve Ahmet Oğuz partideki aşırıları temsil ediyorlardı. DP'nin kurucuları ise, ılımlı kanattandı

¹⁷ Bayar, burada Sivas'lılara, hükümet DP'ye karşı tarafsız mıdır diye sormuş ve kalabalık hep bir ağızdan "hayır" diye bağırmıştır. *Vatan*, 28 Haziran 1947.

¹⁸ *Vatan*, 28 Haziran 1947.

¹⁹ İNÖNÜ, A.g.e., s.465.

²⁰ *Ulus*, 8 Temmuz 1947.

²¹ İNÖNÜ, A.g.e., s.466.

²² *Ulus*, 3 Temmuz 1947.

²³ *Vatan*, 8 Temmuz 1947.

²⁴ Mahmut GOLOĞLU, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak Yay., İstanbul, 1982, s.169.

ve Bayar'ın bunlara dahil olması güçlerini artırıyordu. Toplantının ilerleyen bölümlerinde Tengirşenk'in dışındaki aşırıların yumuşadığı anlaşılıyor. Ancak aşırıları, bildiri metninde ufak tefek bir takım değişiklikler yaptırmayı başarıyorlar. Bildirinin sonuna ise, “beyanatın neşrinden önce başbakanla muhalif parti lideri görmüşlerdir” kaydının konması çoğunlukla benimseniyor²⁵. Aykırı kalan tek kişi Yusuf Kemal Tengirşenk'tir²⁶.

“12 Temmuz Beyannamesi” adıyla ünlene bildiri, 11 Temmuz günü radyoya ve Ajans'a verilmiş, 12 Temmuz günü ise ulusal gazetelerde yayımlanmıştır²⁷. İnönü'nün bu bildirisi, muhalefete verilen güvenceler açısından çok önemlidir. İnönü, bildiriye önce, iktidar ve muhalefet kanadıyla yapmış olduğu görüşmeleri hikaye etmiş, sonra da iki taraftan beklentilerini açığa vurmuştur. İnönü, bildirinin amacını, iki taraf arasında düğümlenen ilişkileri yansız konumuyla çözmek olarak açıklıyor. Ona göre, şu aşamada kimin haklı kimin haksız olduğunu ortaya koymanın bir yararı yoktur. İnönü, aşırıya kaçmakla birlikte iki tarafın da yakınmalarında haklılık payı olduğu kanaatini taşımaktadır. İnönü'nün bu sözlerinden, Peker'e rağmen, muhalefetin dillendirdiği baskı iddialarını kabul ettiği anlamı çıkıyor. İnönü, iki partiye de eşit uzaklıkta olduğunu, “ihtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını sağlamak gerekir” sözleriyle ortaya koyuyor²⁸. İnönü'ye göre, “meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız ve eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır”. Ancak siyasi partiler de, mensuplarının ya da öyle görünen özel amaç sahiplerinin “şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda” dikkat göstermelidirler. İnönü'nün varmak istediği sonuç, iki partinin birbirlerine güven duymalarını sağlamaktır. “Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden emin bulunacaktır”. Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, 12 Temmuz Bildirisi, ülkenin geri dönülmez bir biçimde çok partili yaşama geçmiş olduğunu ortaya koyan bir belge niteliğindedir. İnönü, 1959 yılında *Akis*'ten Hamdi Avcıoğlu'nun, Türkiye'de çok partili yaşama geçilmesinin aşamaları hakkında sorduğu bir soruya şu yanıtı vermiştir: “Demokratik hayata geçmek kararımızın ciddiyetine inanılmak için oldukça zaman

²⁵ AĞAOĞLU, A.g.e., s.430. (DP Genel İdare Kurulu'nun 18 sayılı kararı, 10/7/1947)

²⁶ A.g.e., s.430.

²⁷ *Ulus, Cumhuriyet, Tanin, Vatan*, 12 Temmuz 1947.

²⁸ O tarihte İçişleri Bakanı olan Hilmi Uran'a göre, bildirinin ilk biçiminde İnönü, Cumhurbaşkanının aynı zamanda Parti Genel Başkanı olmasını anayasaya bağlıyor ve ilk parti kurultayında bu durumun düzeltileceğini söylüyordu. Böylece arabuluculuk yapmasını haklı ve mazur göstermeye çalışıyordu. Nedense bu ifadeler, asıl metinde yer almadı. Hilmi URAN, *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959, s.475.

geçmiştir. DP'nin kurulmasından sonra da endişeleri yenmek için uzun müddet sabır ve yardım göstermemiz lüzumlu olmuştur. Kararın dönülmez tabiatta olduğu anlaşıldıktan sonra, gittikçe artan bir siyasi cesaret havası yayılmıştır. Ölçülerin kaçtığı, sabırların tükendiği devreye girmiştik. 1947 hakiki bir buhran noktasıdır. Ümitsizlik aşık bir hale geldiği zaman 12 Temmuz Beyannamesiyle demokrasi hayatının yerleşmesi için kat'i tedbir tarafımızdan alınmıştır"²⁹.

Muhalefete en yetkili ağız tarafından güvence verilmiştir. İnönü bu bildirisıyla muhalefetin kurumsallaşmasına çok önemli bir katkıda bulunmuştur. Bildiriden sonra, iki parti arasındaki ilişkilerin tümüyle bahar havasına girdiği sanılmamalıdır. DP yönetiminin, içindeki "müfrit"leri zaptetmek için tuttuğu iki yönlü politikanın bundan sonra da sürdüğü görülüyor. İnönü'nün ise partiler üstü konumunu iyice kanıksadığı bir döneme giriliyor.

Beyannamenin Yankıları ve Sonuçları

Bildirinin yayımlanmasından sonra, parti başkanlığından çekileceği söylentileri ortalıkta dolaşmaya başlayınca İnönü, bunu yalanlama gereği duydu³⁰. CHP İzmir Bölge Müfettişi Kamran Örs'ün Genel Merkeze yazdığı 18 Temmuz 1947 tarihli raporda Örs, bildirinin İzmir ve çevresinde uyandırdığı yankıları anlatmıştır³¹. DP'liler, İnönü'nün yüksek hakemliğinden dolayı sevinçlidir. "Her vesile ile edep ve terbiye sınırlarını aşan zehirli ve mütecaviz dillerini kısmışlardır". Rapora göre bildiri, tarafsızlar üzerinde olumlu bir etki yapmış olsa da, CHP'ye mensup olanlar üzerinde o denli olumlu bir izlenim bırakmamıştır. Çünkü CHP'liler, İnönü'nün Genel Başkanlıktan ayrılmasını istememektedirler. "DP'lilerin İnönü'yü "harp dışı" ilan etmesi yani ona dokunulamayacağına hükmetmesi ise, bundan sonra hücumların, kin ve husumetlerin bir taraftan CHP'ye, öte yandan Peker Hükümetine yönelmesine neden olacaktır." DP'lilerin istedikleri yasalar Meclis'ten geçerse, bu kez de, "eski kanunlarla bu Meclis'in devamı demokratik sayılamaz" savıyla Meclis'in yenilenmesi mücadelesine başlayacaklardır. Örs'e göre, İnönü'nün, Parti Başkanlığından ayrılma düşüncesinin kendisinin içten isteğinden çok, Bayar'ın baskısı sonucu oluştuğu hakkında DP'lilerin şaşmaz bir kanaati vardır. İnönü'nün Genel Başkanlıktan ayrılmasının, DP'nin daha anlayışlı ve daha makul bir doğrultuda ilerlemesine yardımcı dokunacağı kuşkuludur. Ayrıca, eğer bu çekilme gerçekleşecek olursa, üç sene sonraki seçimde CHP iktidarı

²⁹ Hamdi AVCIOĞLU, "Çok Partili Hayatın Ondördüncü Yılında İnönü ile Mülakat", *Akis*, Cilt XVI, Sayı 269, 22 Eylül 1959.

³⁰ "Defterler"de 16 Temmuz 1947 tarihli bir not: "Parti üyelikten çekileceğim havadisini yalanlama". İNÖNÜ, *Ag.e.*, s.468.

³¹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 490 01 165 658 1.

kaybedecektir. Öte yandan bu çekilme, örgütün bünyesinde şiddetli bir kriz doğuracaktır. “İlk zamanlarda, dağılmalar, firarlar olacaktır, bocalama olacaktır. Fakat kalanlar daha mütecanis ve daha mistik bir bağlanışla partiyi kuvvetlendirmeye çalışacaklardır.” Örs’e göre, eğer, bundan sonraki seçimi DP kazanır da, çok zayıf bir olasılıkla İnönü’yü cumhurbaşkanı yapmak isterlerse, İnönü’nün bunu kabul etmeyerek azınlıkta kalan partisinin başına geçmesi gerekir. Bu durum, CHP’yi kısa zamanda iktidara götürecek en kestirme yoldur.

Anlaşıldığı kadarıyla, 12 Temmuz Beyannamesi, CHP’liler arasında, İnönü’nün Genel Başkanlıktan ayrılacağı ve parti gelecek seçimlerde iktidarı kaybetse bile devletin başında kalmaya devam etmeyi düşündüğü yolunda kuşklar uyanmasına neden olmuştur.

12 Temmuz niçin önemlidir? Çünkü bu tarih, iki parti arasındaki gerginliğin yerini yumuşamaya bırakmaya başladığı tarihtir. İnönü, açıkça arabuluculuğa soyunmuş, CHP Genel Başkanı olmasına rağmen iki partiye de eşit uzaklıkta duracağına ilişkin söz vermiştir. Öte yandan bu tarih, iki partide de aşırıların güç yitirdiği ve partilerinden dışlanmasına kadar varan bir sürecin başlangıcını oluşturması itibarıyla da önemlidir. Ancak içeride bu olup bitenleri dış ilişkilerden soyut değerlendiremeyiz. İçerideki bu gelişmeler, ABD ile ilişkilerdeki ilerleme ve yardım kararı çıkmasıyla koşut değerlendirilmelidir. Beyannamenin imzalandığı gün Ankara’da, ABD ile Türkiye arasında ABD’nin Türkiye’ye yapacağı yardıma ilişkin bir anlaşma imzalanması rastlantı değildir.

12 Temmuz, İnönü’nün CHP Genel Başkanı gibi değil, cumhurbaşkanı gibi davrandığı bir olaydır. 12 Temmuz’la İnönü, partilerüstü bir duruşla iki partiye de eşit uzaklıkta olduğunu ifade etti. 12 Temmuz ile yönetenler çok partili süreci tescil ettiler ve muhalefetin sürekliliğini güvence altına aldılar. Yani 12 Temmuz, geçiş sürecinin geri dönülemez bir süreç haline dönüştüğünün bir belgesidir. 12 Temmuz ile ülkedeki ihtilal havası ortadan kalktı. Siyasi tansiyon yumuşadı. Bu aynı zamanda adı konmamış bir siyasi sözleşmedir.

12 Temmuz’la muhalefetin yasal yöntemlerle çalışması durumunda iktidar partisinin olanakları içinde etkinlikte bulunabileceği belirtildi. Böylece meşru olmayan muhalefete izin verilmeyeceği açıkça vurgulanmış oldu. Hangi muhalefetin meşru olduğunu belirleme yetkisi ise, iktidar seçkinlerine aitti. Meşru olduğuna karar verilen muhalefet, rejimin varlığını tehlikeye düşürmeyeceğine inanılan muhalefetti. Dolayısıyla ne irtica anlamındaki sağa, ne de komünist sola yaşama şansı verilmedi. Sol ise konjonktürel olarak aşırı sağa göre bile daha şanssız bir konumdaydı. Eroğul’un deyişiyle halk, siyaset sahnesine, ancak sınıf bilincinin gelişmesi

yasaklanarak kabul edildi³². Bir diğer husus da, CHP'nin muhalefetin varlığını kendisi için tehlikeli görmediğini deklare etmiş olmasıdır³³.

12 Temmuz'dan önce DP, halkın desteğini arkasına almak suretiyle hükümete baskı kurmaya çalıştıysa da, beyannameden sonra isteklerini daha çok Meclis yoluyla gerçekleştirilmeye özen gösterdi³⁴.

12 Temmuz'dan sonra İnönü, (özellikle 1947 Kurultayında) yetkilerini fiilen Genel Başkan Vekiline bırakarak daha partiler üstü bir konuma geçmeye çalıştı. Belki iktidarı kaybederse Cumhurbaşkanı olarak kalmanın hesaplarını yapıyordu³⁵.

İnönü, daha sonraları 1 Kasım 1949'da Meclis'i açış konuşmasında 12 Temmuz Beyannamesi'nin iktidarla muhalefetin karşılıklı yükümlülüklerini ve sorumluluklarını ifade etmek için yazıldığını ve iyi sonuçlar verdiğini söylemiştir. İnönü, bu bildirin tek taraflı bir borç senedi gibi anlaşılmasının niteliğine ve yazılış amacına aykırı olduğunu belirtmiştir³⁶.

Bayar daha sonra 1949 yılında bildiri hakkında şunları demiştir: “12 Temmuz Beyannamesi... 21 Temmuz seçimlerindeki hareketin ve ondan sonra Recep Peker Hükümetinin tedhiş ve tazyik politikasının yürüyemeyeceğine dair olan kanaatin ifadesidir... Bu beyanname sırasında bizim karşımıza iki yol çıkmış idi. Birisi ihtilal yolu idi, iğtişas ve isyan yolu idi. İkinci yol, memlekette istikrarı muhafaza ederekten müşkül dahi olsa, zaman kaybetmek bahis mevzuu dahi olsa istikrar yolu idi. Bizler sizlere itimat ederek ikinci yolu seçtik... Eğer beyannameyi reddetseydik elimize ne geçecekti? Kabul ettik... Şimdi onlar, bizim reddettiğimiz takdirde düşeceğimiz vaziyete düşmek istidadındadırlar... Her şeyi o günkü şartlarında mütalaa etmek lazımdır”³⁷. Menderes de, bildiriden sonra DP'nin tuttuğu yolun haklılığını, 15 Şubat 1948 tarihli İzmir konuşmasında şöyle ifade etmiştir: “12 Temmuz'dan sonra bizim sadece taktiğimiz değişmiştir. Daha evvel bize karşı şiddetle hareket edenlere misli ile mukabeleden çekinmedik... Artık karşı taraftan bize hücum ve taarruz gelmiyordu ki, biz hücum ve taarruzlarda bulunalım.” Menderes, ayrıca DP'nin taktiğinin

³² Cem EROĞUL, **Anatüze Giriş**, Beşinci Bası, İmaj Yay., Ankara, 1997, s.230.

³³ Nükhet TURGUT, **Siyasal Muhalefet**, (Batı Demokrasileri-Sosyalist Ülkeler-Türkiye), Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1984, s.268.

³⁴ Kemal KARPAT, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İstanbul, 1996, s.270.

³⁵ Toker, Nihat Erim'in ve kimi DP'lilerin (Köprülü gibi), başlarda İnönü'yü seçimleri yitirse bile Cumhurbaşkanı kalmaya devam edeceğine inandırmayı başardıklarını ancak 1950'ye yakın böyle bir olasılığa İnönü'nün pirim vermeyi bıraktığını yazar. Metin TOKER, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yay., Ankara, 1990, s.240-242.

³⁶ **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920-1973)**, (Der. Ali Rıza Cihan), Cilt 2, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., No.57, Ankara, 1993, s.88.

³⁷ *Vatan*, 24 Haziran 1949.

isabetini, sıkıyönetimin kaldırılmış olması ve valilerin değişmesini örnek göstererek destekliyor³⁸.

12 Temmuz Bildirisinin en önemli sonuçlarından birisi, iki partide de aşırıların tasfiye edilme sürecini başlatmış olmasıdır. Aslında bu sürecin daha İnönü ile Bayar arasındaki görüşmeler devam ederken, Haziran ayında başladığı da söylenebilir. Haziran'da DP Haysiyet Divanı, Dr. Mustafa Kentli'nin partiden çıkarılmasına, General Rasim Altuğ ve Harun Dikmen'e ihtar cezası verilmesine karar verdi³⁹. 12 Temmuz'la birlikte muhalefetin iyice meşruiyet kazanmasında, DP'den ayrılan "müfrit"lerin tutumunun da etkisi oldu. DP'den ayrılan bu kişiler, kurdukları oluşumlarla, DP'yi "merkez"e çekmiş oldular.

Bu bildiriyle iktidar, muhalefetin varlığına tahammül etmeyi, onunla bir arada yaşamayı kabul ediyordu. Bu arada İnönü, çıktığı doğu gezisine DP'li Nuri Özsan'ı da götürdü. İnönü, bu gezisinde yaptığı konuşmalarda, partiler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi gereği üzerinde durdu ve gittiği yerlerde DP merkezlerini de ziyaret etti. Böylece bir yılı aşkın bir savaşımdan sonra artık DP, iktidar tarafında tahammül edilen bir muhalefet olarak güçleniyordu. Ancak bu güçlenme, beraberinde kimi sakıncalar da doğurmuş, DP'nin içindeki sertlik yanlıları, DP yönetimini İnönü ile işbirliği yapmakla suçlamışlardır⁴⁰.

Beyannamenin İktidar ve Muhalefet Partisi Üzerindeki Etkileri

12 Temmuz'un CHP üzerindeki etkisi, Peker'in başbakanlıktan çekilmesi ve muhalefete karşı ılımlı bir politika izlenmesini savunan grubun partide etkili bir duruma gelmesi oldu. Peker'in 12 Temmuz Beyannamesi'yle muhalefetin yüreklendirilmesinden ve İnönü'nün hükümetin işlerine karışmasından rahatsız olduğu biliniyordu. 26 Ağustos 1947'de Peker, CHP Meclis Grubundan güvenoyu istedi. 35 kişi aleyhte oy verdi⁴¹. Bu hareket bu kişilerin sayısından hareketle "35'ler Hareketi" olarak tarihe geçti. Bu kişilerin İnönü'yle sıkı ilişki içinde olmaları kuvvetle

³⁸ Şükrü ESİRCİ, **Menderes Diyor ki**, Birinci Kitap, (7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950), Demokrasi Yay., İstanbul, 1967, s.125-126.

³⁹ *Vatan*, 19 Haziran 1947.

⁴⁰ Tefik ÇAVDAR, "Demokrat Parti", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 8, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s.2067.

⁴¹ Bu milletvekilleri şu isimlerden oluşuyordu: Nihat Erim, Vedat Dicleli, Kasım Eren, Kasım Gülek, Cevat Dursunoğlu, İ. Rüştü Aksal, Cavit Oral, Sinan Tekelioğlu, Fahri Kurtuluş, Mahmut N. Gündüzalp, Hamdullah S. Tanrıöver, C. Sait Siren, Şevket Hatipoğlu, Ali Fuat Cebesoy, Nazif Erkin, Tahsin Banguoğlu, Tezer Taşkıran, İhsan Hamit Tigrel, Sait Odyak, Sedat Çumralı, M. Adil Binal, Hasan Ş. Adal, Avni Refik Bekman, Muhtar Ertan, Ali Kemal Yiğitoğlu, Abdurrahman Melek, Vehbi Sarıdal, Hilmi Atlıoğlu, Kamil Kitapçı, Hilmi Öztarhan, S. Kemal Yetkin, Raşit Börekçi, Osman Ağan, Bekir Kaleli ve Memduh Şevket Esendal. TOKER, A.g.e., s.200.

muhtemeldir. 35 güvenoyu eksliğine rağmen Peker istifa etmedi ve karşı atak olarak hükümette kimi üyeleri değiştirmek için Meclis Grubu'ndan izin istedi. Bu kez aleyhte oy kullananların sayısı 47'ye ulaşınca 9 Eylül 1947'de İnönü'ye istifasını sunmak zorunda kaldı. İnönü, hükümeti kurma görevini Hasan Saka'ya verdi. Peker ise, Aralık 1947'deki Kurultay'da genel başkanlık yarışında neredeyse hiç oy alamadı. Ardından Genel Başkan Vekilliğine adaylığını koydu. Bu seçimde oylarını bir miktar artırdıysa da İnönü'nün adayı Hilmi Uran'a karşı yenilgiye uğradı. Peker'in tasfiyesiyle koşut ve eş zamanlı olarak Falih Rıfkı da yıllardır sürdürdüğü Ulus başyazarlığı görevinden ayrıldı.

Beyannamenin DP üzerinde hemen yıkıcı bir etki yapmadığı görülüyor. DP'nin içindeki hareketlilik, Aralık 1947'de hükümetin milletvekili maaşlarına zam yapılması yolundaki önerisiyle şiddetlendi. DP, grup kararı alarak, önerinin reddedilmesine karar verdi fakat Kemal Silivri'ye göre, aslında DP yöneticileri bu farkı almak istiyorlar fakat nasıl olsa onların hayır oyuna rağmen öneri geçeceği için siyasal bir taktik olarak muhalefet ediyorlardı⁴². Hatta, Köprülü'nün "kırmızı oylar sandığa, paralar cebe" dediği her yerde konuşuluyordu. Öneri Meclis'te kabul edildikten sonra, DP Genel Merkezi, maaş farklarının partiye verilmesini istedi. Bir kısım milletvekilleri bu çağrıya uymadı. Öte yandan DP Meclis Grubu, grup yöneticilerini istifa etmiş sayarak yenilerini seçmeye karar verdi⁴³. Yapılan seçimde Köprülü, yeniden Meclis Grubu ikinci başkanlığını kazanamadı. Bunun üzerine Bayar da Meclis Grup Başkanlığından istifa ettiğini duyurdu⁴⁴. Ardından DP Genel İdare Kurulu, parti-içi dayanışmayı zayıflattıkları savıyla beş milletvekilini Haysiyet Divanı'na verdi. Haysiyet Divanı da bu milletvekillerinin partiden ihracına karar verdi. Bu milletvekilleri şunlardır: Osman Nuri Köni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu, Sadık Aldoğan ve Kemal Silivri⁴⁵. Genel İdare Kurulu'nun altı üyesi bu kararı boykot amacıyla GİK'ten istifa ettiler ancak onlar da Haysiyet Divanı'nın kararıyla partiden ihraç edilmekten kurtulamadılar⁴⁶. Bu çıkarılmalardan sonra DP'nin milletvekili sayısı 31'e indi. DP'den ayrılanların bir kısmı Millet Partisi'ni kurdular⁴⁷. Partinin

⁴² KARPAT, A.g.e., s.182.

⁴³ Gelinek noktada partide bir Meclis Grubu-Genel Merkez karşıtlığından söz etmek mümkündür. Bayar-Köprülü-Menderes üçlüsü, Genel Merkeze hakimken, Meclis Grubuna o denli sözleri geçmiyordu.

⁴⁴ KARPAT, A.g.e., s.182.

⁴⁵ A.g.e., s.183.

⁴⁶ A.g.e., s.183.

⁴⁷ Bozdağ'a göre, bazı kimselerin DP'den ayrılarak ayrı bir oluşum kurma yoluna gitmeleri bazı nedenlere bağlanabilir: 1) Demokrat Parti'ye hizmeti geçmiş bazı kimselerin parti içinde hizmetleri ölçüsünde söz sahibi olmak istemeleri ve Genel İdare Kurulu egemenliğini kabul etmemeleri, 2) Bazılarının kişisel çıkarlar nedeniyle, bazılarının da politik mizaçları

başkanlığına da Hikmet Bayur'u getirdiler. Bir kısım milletvekilleri de Müstakil Demokratlar Grubu adıyla bir oluşum kurdular. Bu grup da bir süre sonra Millet Partisi'ne katıldı. Millet Partisi, yayın organı olan *Kudret* gazetesi aracılığıyla hem CHP'ye, hem de DP'ye saldırıyordu. DP'ye saldırılarının başlıca konusunu, bu partinin bir "muvazaa" eseri olduğu suçlaması oluşturuyordu. Bayar'ın DP'yi kurmadan önce, İnönü'yle görüşmesi bu suçlamaların dayanak noktasıydı. Bu görüşmede, Bayar'ın İnönü'ye kurulacak parti hakkında garantiler verdiği ve gizli pazarlıklar yapıldığı ileri sürülüyordu. K. Öner de anılarında, DP'nin iktidarın izni ve hoşgörüsü dahilinde kurulduğunu ve DP'ye girmeden önce "muvazaa" haberleri aldığı iddia ediyor⁴⁸. Ancak bu kişilerin neden DP'nin bünyesinde yer alırken değil de, partiden ayrıldıktan sonra bu iddiaları dillendirmeye başladıkları sorulmaya değer. İnönü'nün DP kurulurken bazı sözler aldığı zaten anılarında yazılan bir husustur. Bunun dışında İnönü ve Bayar arasında, Serbest Fırka olayında olduğu gibi bir danışıklılık olmadığı söylenebilir. Çünkü Atatürk ile Okyar arasındaki ilişkiyle İnönü ve Bayar arasındaki ilişki aynı değildir⁴⁹. Yani İnönü, Bayar'a "muvazaa" ile parti kurdurtacak bir konumda değildi.

SONUÇ

İktidar kanadında Başbakan Peker, aşırıları temsil ediyor ve karşıt partiye ödün vermeye yanaşmıyordu. Sonuçta İnönü, Aralık 1946'da olduğu gibi yeniden devreye girdi ve arabuluculuğa soyundu. İnönü bu amaçla Başbakan Peker'i ve muhalefet lideri Bayar'ı bir araya getirdi. Yaklaşık bir ay süren görüşmeler sonunda İnönü, "12 Temmuz Beyannamesi" adıyla ünlünen bildiriye yayımladı. DP'nin 12 Temmuz Beyannamesi'yle resmîyet kazandığı ve varlığını güvence altına aldığı söylenebilir. DP'nin kurumsallaşmasında bildirinin çok önemli yeri vardır. Bildiri muhalefete önemli mevziler kazandırdı ve çok partili süreci bir daha geri dönülemez biçimde sağladığı. Her iki partideki aşırıları ya partilerinden ayrıldılar ya da etkisizleştirildiler. DP'den ayrılanlar kurdukları oluşumlarla ve temsil ettikleri aşırı sağcı fikirlerle DP'yi merkeze çekmiş oldular.

12 Temmuz Beyannamesi, hem geriye dönüşün artık olanaksız olduğunu belgelemiş, hem de iktidar-muhalefet ilişkilerinde yeni bir çığır açmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi, muhalefetin meşruiyetini ve kurumsallaşmasını güçlendiren bir belge olarak kabul edilebilir. Ancak yukarıda anılan yasal düzenlemelerle bu meşruiyet daha da

bakımından şiddet taraftarı olmaları. İsmet BOZDAĞ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yay., İstanbul, 1975, s.31.

⁴⁸ Kenan ÖNER, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1948, s.9.

⁴⁹ Nihal KARA, *Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı (1945)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Siyasal Bilg. Fak., 1982, s.350.

güçlendirilebilirdi ki, bu da geçiş sürecinde adım adım yapılmıştır. Örneğin sıkıyönetim, Aralık 1947’de temelli kaldırıldı. İdare amirlerine, mıntıkları içinde, emniyet ve asayiş bakımından şüpheli kabul ettiği kimseleri 3 aya kadar varan süreyle nezarete bulundurma yetkisi veren 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu’nun 18. maddesi, 2 Şubat 1948 tarih ve 5188 sayılı yasayla değiştirildi. İstiklal Mahkemeleri Kanunu ise, 4 Mayıs 1949’da çıkarılan 5384 sayılı yasa ile yürürlükten kaldırıldı. Muhalefetin sürekli üzerinde durduğu adil ve serbest seçim yasasına ise 1950 Şubatı’nda kavuşuldu.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Samet ; **Siyasi Günlük**, (Yay. Haz. Cemil Koçak), 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul.
- Avcıoğlu, Hamdi ; “Çok Partili Hayatın Ondördüncü Yılında İnönü ile Mülakat”, **Akis**, Cilt XVI, Sayı 269, 22 Eylül.
- Baban, Cihad (1970) ; **Politika Galerisi** (Büstler ve Portreler), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bayar, Celal (Tarihsiz) ; **Başvekilim Adnan Menderes**, (Der. İsmet Bozdağ), Birinci Basım, Baha Matbaası, İstanbul.
- Bozdağ, İsmet (1975) ; **Demokrat Parti ve Ötekiler**, Kervan Yay., İstanbul.
- Cihan, Ali Rıza (Der.) ; **İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları (1920-1973)**, , Cilt 2, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., No.57, Ankara.
- Çavdar, Tefik (1983) ; “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 8, İletişim Yay., İstanbul.
- Derin, Haldun (1995) ; **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)**, (Yay. Haz. Cemil Koçak), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Eroğul, Cem (1997) ; **Anatüzeeye Giriş**, Beşinci Bası, İmaj Yay., Ankara.
- Esirci, Şükrü (1967) ; **Menderes Diyor ki**, Birinci Kitap, (7 Ocak

- 1946-14 Mayıs 1950), Demokrasi Yay., İstanbul.
- Goloğlu, Mahmut ; **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, Kaynak Yay., (1982) İstanbul.
- İnönü, İsmet (2001) ; **Defterler (1919-1973)**, Cilt 1, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay., 1. Baskı, İstanbul.
- Kara, Nihal (1982) ; **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı (1945)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Siyasal Bilg. Fak.
- Karpat, Kemal (1996) ; **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yay., İstanbul.
- Öner, Kenan (1948) ; **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- Toker, Metin (1990) ; **Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)**, Bilgi Yay., Ankara.
- Turgut, Nükhet (1984) ; **Siyasal Muhalefet**, (Batı Demokrasileri-Sosyalist Ülkeler-Türkiye), Birey ve Toplum Yay., Ankara.
- Uran, Hilmi (1959) ; **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490 01 165 658 1.
- Vatan, Ulus, Cumhuriyet ve Tanin Gazeteleri**

Ek

12 Temmuz Beyannamesi

(Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 12 Temmuz 1947 tarihinde yayımlanmıştır.)

Hükümet Reisiyle ve Muhalefet Lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celâl Bayar bana, Demokrat Partinin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim Başbakan aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştiklerini hikaye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada

dinlemek için 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ihtimalleri reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul etmeyeceğini ve şikayet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana vaziyeti arkadaşları ile görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle müteahhis olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatında olduklarını teyit eyledi. Bunun üzerine, iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisi ile muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, "biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatla ifa edeceğiz, size söz veriyorum." dedi ve iki ay sonra Büyük Millet Meclisi toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Bu beyanatı Bayar'a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana, fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar, muhalefet liderinin Sivas nutkunda ve Hükümet reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülasa olunursa, iki taraf şikayetlerinde ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında karşılıklı iyi niyetlerinin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin kendilerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak durum, muhalefet partisi liderinin "fiili bir netice bekleme" şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani, bir başka türlü söylenirse vaziyet, karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikayet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte faide görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkarca da kafi derecede bilinmektedir. Gördüm ki taraflardan hangisinin haksız, yahut hangisi daha evvel karşısını kırmaya başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını hükümet reisinin kabul etmemesini bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Ben, muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakana bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak

istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanişaya getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişeceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur. Ama gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir.

Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dinlediğim karşılıklı şikayetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metodları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli gördüm.

İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşaya götürmez. Fakat, meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki, hükümet reisi ile muhalefet lideri arasında son tartışma, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma, hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütleleri ise, iktidarın şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahallığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım

güçlükler, çok zaman yalnız ruhi mahiyette olan âmillerdir. Bu güçlükleri yenmek için siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim.

Bu beyanatımı, neşrinden önce başbakanla muhalefet lideri görmüşlerdir.

(Kaynak: *Ulus*, 12 Temmuz 1947)